

Nieuwe Dorpen

Eerste verkenning van hun sociale vitaliteit

*Drs. B. Kisjes, Beweging van Cultural Villages of Europe, Wijk aan Zee
en*

Dr. C.W.M. Giesen, Psychologische Projecten, Amsterdam

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster

Postbus 20401

2500 EK Den Haag

tel.: 070 378 56 53

internet: <http://www.agro.nl/innovatienetwerk/>

ISBN: 90 - 5059 - 176 - 0

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.

Rapportnr. 03.2.032, Den Haag, juni 2003

Deze publicatie maakt onderdeel uit van een serie over het onderwerp Nieuwe Dorpen. Contactpersonen voor dit onderwerp zijn ir. N.J. Beun en dr. J.H.A. Hillebrand.

In deze serie zijn verschenen:

- *Nieuwe dorpen – een eerste verkenning van problemen en kansen*
STORRM CS en DLA+ landscape architects – juni 2003 – rapport 03.2.042, ISBN 90-5059-184-1
- *Nieuwe dorpen – analyse van partijen en processen*
STORRM CS en Actors Procesmanagement – juni 2003 - rapport 03.2.043, ISBN 90-5059-185-X
- *Nieuwe Dorpen - verslag expertmeeting*
STORRM CS - juni 2003 - rapport 03.2.040, ISBN 90-5059-187-6
- *Nieuwe dorpen – kwalitatief onderzoek naar de meningen van burgers*
Motivaction – juni 2003 – rapport 03.2.041, ISBN 90-5059-186-8
- *Nieuwe dorpen – eerste verkenning van hun sociale vitaliteit*
B.Kisjes en dr. C.W.M. Giesen – juni 2003 - rapport 03.2.032, ISBN 90-5059-176-0

Voor nadere informatie zie ook de volgende artikelen in de pers:

- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen* - Algemeen Dagblad - dinsdag 17 december 2002.
- *Woonwijk is meer dan gedrocht om te slapen* - Trouw - vrijdag 27 december 2002.
- *Nieuwe dorpen, nieuwe kansen?* – Werkplaats voor de Leefomgeving, juli 2003.

Deze artikelen en de publicaties zijn ook te vinden op de internetsite van InnovatieNetwerk (www.agro.nl/innovatienetwerk)

Voorwoord

Kan het bouwen van nieuwe dorpen helpen bij het realiseren van een samenleving die op een duurzame wijze tegemoet komt aan de woon- en werkwensen van burgers? En kunnen via het bouwen van nieuwe dorpen een aantal problemen opgelost worden die we niet meer op andere manieren goed kunnen aanpakken? Intrigerende vragen, een serieus debat waard. InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster wil dat debat voeden en stimuleren. Een breed palet van vragen komt daarbij op tafel over werkgelegenheid, landschappelijke kwaliteit, zorg, voorzieningen, sociale cohesie, vormgeving, inpassing, financiering, beheer en participatie van (toekomstige) bewoners.

Om de kansen en de energie die er blijken te zijn voor dit onderwerp te benutten is een integrale en vernieuwende aanpak nodig. Het door InnovatieNetwerk gestarte traject rond 'Nieuwe dorpen' bestaat uit het (laten) maken van ontwerpen, het in kaart brengen van wat her en der (ook in het buitenland) gebeurt op dit terrein, het inventariseren van normen en waarden van burgers en maatschappelijke organisaties ten aanzien van wonen, werken en recreëren, en het organiseren van debatten. Uiteindelijk zou dit via proefprojecten (experimenten in de praktijk) kunnen leiden tot de realisatie van Nieuwe Dorpen. Of het zo ver komt hangt in belangrijke mate af van zowel de resultaten van het debat als ook de moed van politici en ambtenaren om een dergelijke ingrijpende vernieuwing positief kritisch tegemoet te treden en van het oordeel dat in de besluitvorming over de maatschappelijke meerwaarde van het concept geveld zal worden.

Eén van de bouwstenen om het debat te stimuleren is geweest een uitnodiging aan Bert Kisjes om samen met Carin Giesen het essay samen te stellen dat voor u ligt. In 'Nieuwe dorpen. Eerste verkenning van hun sociale vitaliteit' gaan ze op zoek naar vitaliteit in dorpen. Als basis hebben ze genomen de ervaringen opgedaan in de beweging 'Cultural Villages of Europe'. De auteurs geven hun intrigerende visie op de specifieke eigenschappen en kwaliteiten die dorpen kracht geven en de waarde die dorpen daarmee kunnen hebben in onze huidige samenleving.

Naast het zicht dat het essay werpt op het fenomeen 'vitaal dorp' zijn er ook nog tal van onderwerpen die wel worden genoemd maar die om verdere verdieping vragen. Voorbeelden daarvan zijn:

- Delen van ervaringen
De ervaringen in Wijk aan Zee zijn ook voor andere dorpen en stadswijken interessant. Die ervaringen zouden dan ook zodanig vastgelegd dienen te worden dat uitwisseling ervan mogelijk wordt.
- Rol van kleine zelfstandige ondernemers
Het essay roept de vraag op welke knelpunten ondernemers ervaren, en of die opgelost kunnen worden door op een andere manier eisen aan de ondernemers te stellen. Daaraan gekoppeld komt de vraag naar voren of het inderdaad waar is, zoals de auteurs aangeven, dat onder mensen met een WAO-uitkering er een groep is die zou kunnen floreren als zelfstandige in een dorp.
- De afwijzing van nieuwkomers
Interessant zou zijn om de motieven van afwijzing van nieuwkomers door reeds aanwezige bewoners te reconstrueren.
- Rol van het openbaar lokaal
De rol van het openbaar lokaal (in Wijk aan Zee Hotel Café Restaurant Sonnevank) wordt door de auteurs sterk benadrukt. Dat roept de vraag op of er wel voldoende aandacht is voor het beschikbaar zijn (dan wel opleiden) van de mensen die als gastheer/gastvrouw in dergelijke gelegenheden optreden en daarmee de kwaliteit moeten waarborgen. Huidige horeca-opleidingen zijn bijvoorbeeld te eenzijdig gericht op alleen maar de verkoop van drank, voedsel en slaapplekken.

Ik hoop dat de auteurs met hun intrigerende visie op de waarde die dorpen kunnen hebben in onze huidige samenleving u als lezer uitdagen om mee te denken. Daarmee zal ook een stap gezet worden naar een andere manier van denken over de ruimtelijke ordening in ons land. Het denken over het Nieuwe Dorp is geen doel op zich maar een manier om denkpatronen over hoe we in Nederland willen wonen, werken en recreëren in het landelijk gebied tegen het licht te houden, en daar waar deze belemmeren te doorbreken.

*Dr. G. Vos,
directeur InnovatieNetwerk Groene Ruimte
en Agrocluster.*

Inhoudsopgave

Voorwoord	i
1. Ter introductie	1
2. Hoe het dorp ondergesneeuwd raakte	5
3. Kwaliteiten van vitale dorpen	13
4. Vitaliteit in de praktijk	23
5. Tot besluit	31
Referenties	33

1. Ter introductie

Geïnspireerd door het instituut Culturele Hoofdstad van Europa, riep Wijk aan Zee zich voor het jaar 1999 uit tot Cultureel Dorp van Europa. Het belangrijkste motief was om status te verwerven en daarmee definitief een einde te maken aan een stroom van plannen van planologen die de omgeving van het dorp geschikt achtten voor opslag van vervuilde baggerspecie, uitbreiding van Schiphol, een extra haventerrein in zee, windmolenparken, een elektriciteitscentrale en uitbreiding van Hoogovens. Het dorp had al jaren een ontmoetingsplaats – hotel café restaurant Sonnevand - waar actieve bewoners samen kwamen. Zodoende was men in staat om alert te reageren. Men werd het snel eens en kwam tot een enorme krachtsexplosie. Maar wat begon met protestacties ging over in een emancipatiebeweging van het dorp.

Wijk aan Zee had voor het idee van Cultureel Dorp van Europa internationaal steun gezocht bij dorpen in andere landen, omdat het ervan overtuigd was dat die gelijksoortige dingen overkwamen. Zo ontstond in 1999 een netwerk van elf dorpen in verschillende Europese landen. De beweging kreeg als naam Cultural Villages of Europe, de beweging van Culturele Dorpen van Europa. Een van de eerste activiteiten van deze beweging was het opstellen van een Handvest. Het Handvest werd ondertekend door de burgemeesters van de elf deelnemende dorpen: Aldeburgh (GB), Bystré (CZ), Kilingi – Nomme (Estland), Mellionec (F), Palkonya (H), Paxos (GR), Pergine Valdarno (I), Porrúa (ES), Schachdorf Ströbeck (D), Tommerup (DK) en Wijk aan Zee (NL). Het Handvest is een 'statement' van de dorpen over waar zij staan, hoe zij naar de wereld kijken en hoe zij door de wereld gezien willen worden.

Elf dorpen in elf Europese landen die hun eigen gang gingen en in beweging kwamen. Gezamenlijk ontwikkelden ze krachten waarvan men zich zelf nog maar ternauwernood bewust is. Hierdoor is er vitaliteit in die dorpen ontstaan.

Er is in de afgelopen twee eeuwen een aantal ontwikkelingen geweest die tot grote veranderingen van de maatschappij hebben geleid. Het economisch denken, het organiseren en plannen, het specialiseren, de mobiliteit, de individualisering, de wetenschapsbeoefening en vooral de toepassing ervan hebben de maatschappij ingrijpend veranderd. Deze ontwikkelingen hebben het dorp wel aangedaan maar het waren geen ontwikkelingen van het dorp zelf. De veranderingen kwamen van buitenaf. Daardoor kreeg het dorp de naam dat het achter de feiten aanliep.

Met de eigen kwaliteiten van het dorp, die we in dit essay zullen formuleren, heeft men in die periode geen kant op gekund. Maar nu de grote ontwikkelingen naast welvaart ook nieuwe problemen voortbrengen, krijgen dorpen weer kansen. In de politiek gaat het nu namelijk niet meer in de eerste plaats om grote infrastructurele werken. Het leven op straat staat centraal en de manier waarop burgers met elkaar omgaan. Het dorp kan weer meepraten want zijn thema's staan weer op de agenda.

In de aanloop naar dit essay hebben we grote problemen gehad met het woord dorp. Het woord is beladen met de nodige vooroordelen. Kwaliteiten toedichten aan dorpen wordt al snel als een romantisering beschouwd en het gebrek aan specialistische kennis in dorpen als een echt gebrek. En bovendien: wat is het verschil met een stadswijk? Daar kan het toch ook gezellig zijn? Veel van wat in het vervolg over een dorp wordt gezegd zal zeker ook voor een wijk gelden. Men dient echter altijd te beseffen dat een wijk onderdeel uitmaakt van een stad en dat de voorzieningen van die stad ook de voorzieningen van die wijk zijn, terwijl een belangrijk kenmerk van een dorp is dat het kan omgaan met aanzienlijk minder voorzieningen in de nabije omgeving.

Voor de omschrijving van een dorp volgen wij de formulering die de beweging van Cultural Villages of Europe in hun Handvest hebben neergelegd:

“Een mens heeft een eigen wereld. Hij is een individu. Ieder mens heeft een vader en een moeder, zijn familie. Ieder mens heeft een omgeving waarin hij opgroeit en die hij goed leert kennen. Dat is zijn territorium. En al deze werelden zijn ingebed in een grote wereld die we een gemeente of een provincie, een regio of een staat of Europa of ‘de’ wereld noemen. Het dorp is een oude en afgemeten vorm voor het territorium van de mens. Het is de bekende wereld. Niet alleen de dingen, ook de mensen zijn daar bekend.”

Wat de definitie impliceert is dat het dorp niet hetzelfde is als groene ruimte, maar dat er mensen wonen, waar je heel nadrukkelijk mee te maken hebt. De betekenis hiervan zal in dit essay duidelijk worden gemaakt.

Over het kenmerkende van die mensen van dorp en platteland heeft de cultureel antropoloog Eric Wolf in zijn boek ‘Peasant wars of the twentieth century’ het volgende geschreven:

“Villagers are not good revolutionaries but rather anarchists. The universal peasant idea is a village free from officials, army recruiters, policemen, taxcollectors and all other representatives of the city-based government”.

Bij navraag blijken heel wat dorpelingen zich in deze omschrijving te herkennen.

In dit essay gaan we op zoek naar vitaliteit in dorpen. Als basis nemen we de ervaringen opgedaan in de beweging van Cultural Villages of Europe. Van vitaliteit is sprake als het dorp gebruik maakt van de eigen krachten. Daaronder vallen de kracht van de natuurlijke omgeving, de capaciteiten van de (individuele) bewoners en de specifieke kwaliteiten van een kleine gemeenschap zoals deze in dit essay beschreven zullen worden.

2. Hoe het dorp ondergesneeuwd raakte

Vroeger woonden er naar verhouding veel mensen in dorpen. De stad was de plaats voor voorzieningen als markt, bestuur, bisschop, universiteit en rechtspraak. Toen in de 19^e eeuw de industrialisering zijn intrede deed ontstond er een grote trek naar de plekken waar de fabrieken stonden, lonen werden uitbetaald en nieuwe producten te koop waren. Mensen gingen in grote concentraties bij elkaar wonen. De ontwikkeling van de mobiliteit maakte het mogelijk voedsel ook gemakkelijker en over grotere afstanden te vervoeren. Talloze families trokken van het land naar de stad omdat op het land geen loon te verdienen viel. Ook creatieve mensen trokken naar de stad. Daar viel er iets te beleven en daar klopte het hart van een nieuwe en spannende tijd. Het waren de steden, de concentraties van bevolkingscentra, waar zich op allerlei gebieden ontwikkelingen voor gingen doen, die in onderlinge samenhang hebben geleid tot de samenleving zoals we die nu kennen. Hieronder geven we een globale schets van die processen die voor ons betoog over de positie van dorpen relevant zijn.

Economie

Het ontstaan van de economie als wetenschap en de toepassing ervan in de negentiende eeuw was een groot succes. Dat leidde tot wat nu de welvaart wordt genoemd, het paradepaardje van de westerse samenleving.

Maar hoewel men in Nederland na de 2^e wereldoorlog dacht dat het armoede-probleem voorgoed was uitgebannen, heeft de groei van de economie niet de terugkeer van daklozen en bedelaars in het straatbeeld weten te voorkomen. De overvloed als gevolg van de welvaart en die zo'n enorme indruk in de wereld heeft gemaakt, had tevens tot gevolg dat er rond vele producten een vorm van overmatig gebruik ontstond. Die overmaat leidde tot moeilijk te bestrijden welvaartziektes. Ook heeft de ontwikkeling van de economie fors bijgedragen aan het doen verdwijnen van mooie landschappen, bossen en biodiversiteit.

In het denken en doen van mensen is de economie een steeds grotere rol gaan spelen. In het dagelijkse spraakgebruik duiken steeds meer economische termen op. In de winkel is de burger almaar bezig met prijsvergelijking. Hij moet voortdurend uitrekenen wat hij zich wel en niet kan permitteren. Het belangrijkste verschil tussen twee banen is niet meer de aard van de werkzaamheden maar de betaling.

Organisatiecultuur

De naar analogie van de natuurwetenschappen ontstane maatschappijwetenschappen onderwierpen de maatschappij aan een onderzoek en gingen eraan sleutelen. Ze bedachten op grote schaal organisatievormen voor productieprocessen. Er kwamen grote fabrieken, wijdvertakte banken en andere z.g. dienstverlenende bedrijven, waar werkverdeling en scheiding van functies kenmerkend werden. De mens raakte eraan gewend om instructies uit te voeren waarvan hij de reikwijdte niet overzag. Eigen initiatief en eigen verantwoordelijkheid pasten daarbinnen steeds minder. De bureaucratie kreeg steeds meer de overhand. Procedures werden belangrijk en formalisme vierde triomfen. Het mooiste compliment dat men na een leuk feest kon geven was: “Het was goed georganiseerd”. Dan was men tevreden.

Specialisatie

Met de ontwikkeling van de organisatiecultuur kwam ook de specialisatie op gang. Het werd heel belangrijk in welk vakje men thuishoorde. De rechtsgeleerde werd de rechtsgeleerde van alleen het internationaal recht of van het strafrecht. Openbare gelegenheden werden clubgebouwen van doelgroepen. Zo werd het openbare lokaal, de horeca, onder ‘bedrijf’ gerangschikt en onder ‘economie’ gevat: daar werden de economische regels van kracht dat er meer (bier) omgezet moest worden voor een ‘gezonde’ bedrijfsvoering. Horeca moest verkopen. En voor de sociale activiteiten kwamen andere, veelal door de overheid gesubsidieerde, gebouwen: ‘dorpshuizen’, ‘sociaal-culturele centra’ of sportkantines. Maar ook daar werd een pilsje gedronken. De horeca ging dit als oneerlijke concurrentie zien en de oorlog brak uit tussen wat de commerciële en paracommerciële bedrijven ging heten. En het café dat zijn oude sociale functie wilde blijven behouden en niet slechts verkoopplaats van bier wilde zijn, kwam vanzelf in problemen met controlerende instanties, die tot de conclusie kwamen dat het café van de regel afweek en niet gezond of levensvatbaar was.

Mobiliteit

Zolang de mensheid bestaat is er gereisd. Er zijn zelfs tijden geweest dat mensen zelfs helemaal geen vaste woon- en verblijfsplaats hadden. Reizen is dus op zichzelf niets nieuws. Maar de uitvinding en invoering van trein, auto, bus en vliegtuig heeft de mobiliteit enorm vergroot. Burgers kunnen in onze tijd de hele wereld bereizen, en het wordt op alle manieren aantrekkelijk en gemakkelijk gemaakt. Wie reist krijgt een heleboel kennis van andere streken. Maar deze kennis kan heel oppervlakkig en onbetrouwbaar zijn. Je krijgt niet de indruk dat het bereizen van Afrika het begrijpen van Afrika dichterbij brengt. Bij de meeste georganiseerde reizen nemen mensen hun eigen cultuur mee, slapen in Europese bedden in Europese hotels.

De mobiliteit heeft ook de scheiding van woon- en werkplaats mogelijk gemaakt. Het is niet langer nodig om te wonen op de plek waar men werkt. Dat heeft vérstrekkende gevolgen gehad, onder meer voor de verhouding tussen ouders en kinderen. Veel kinderen hebben vandaag de dag geen of een beperkte kennis van het beroep van vader of moeder. Algemeen kunnen we stellen dat door de mobiliteit de verbondenheid van de mens met zijn directe omgeving minder geworden is. Niet alleen fysiek, maar ook op sociaal gebied: mensen hebben hun contacten steeds verder weg.

De mogelijkheden die internet biedt om te 'reizen' en om contacten te hebben met anderen via de 'chatbox' heeft de mobiliteit op een andere manier vergroot. De wereld is tegenwoordig wat genoemd wordt een 'global village'. We kunnen over de hele wereld contacten leggen met de medemens zonder hem aan te kunnen raken, te ruiken of te zien. Ook daardoor is er steeds minder verbondenheid met onze directe, eigen wereld om ons heen. Iemand die in een kamer een verbinding heeft met Oslo heeft misschien nauwelijks door wat er vijf meter bij hem vandaan gebeurt.

Individualisering

Door diverse invloeden is de samenleving steeds meer geïndividualiseerd geraakt. Iedere mens voor zich heeft recht op een eigen leven, een eigen inkomen, een eigen bestaan zonder afhankelijkheid van een ander. Wanneer hij noodgedwongen toch afhankelijk moet zijn omdat de fysieke of geestelijke vermogens ontbreken, dan wordt hij in veel gevallen niet afhankelijk van een individu maar van een organisatie. In de praktijk blijken zulke organisaties daartoe echter niet voldoende in staat te zijn. Een voorbeeld is de bejaardenzorg. De wens om onafhankelijk van de eigen kinderen oud te kunnen zijn waarbij binnen de zorgsector de behoefte aan hulp wordt opgevangen, heeft niet tot de ideale situatie geleid die men ervan gehoopt had.

Het proces van individualisering heeft ertoe geleid dat mensen zich steeds meer bekommeren om hun eigen belang, zonder afstemming op dat van anderen. En dat leidt op zijn beurt weer tot een explosieve groei van belangenorganisaties. Zelfs de bejaarden voelden zich genoodzaakt om zich te organiseren.

Individualisering scheidt de mensen van elkaar. Die scheiding wordt geformuleerd in rechten. Rechten over de plek in de tuin waar een boom wel of niet mag groeien en hoeveel schaduw deze mag geven. Rechten over hoe hard je radio aan mag en tot hoe laat. Rechten om bepaalde werkzaamheden in een bedrijf niet te hoeven doen.

Ondanks het proces van individualisering is de roep om de mens in hoge mate zijn eigen weg te laten gaan steeds minder luid te horen. Misschien mede omdat men erachter komt dat de persoonlijke vrijheid die de individualisering belooft, geen echte vrijheid is. Vrijheid komt immers pas te voorschijn in het contact met iemand anders. Je

bent pas een individu als je door iemand anders bevestigd wordt of als je zelf in staat bent iemand anders als een individu te erkennen.

Wetenschap

Bovengenoemde ontwikkelingen vloeien - direct of indirect - voort uit de ontwikkeling en toepassing van de wetenschap. De opkomst en bloei van de wetenschap heeft de Europese cultuur enorme impulsen gegeven. Ze hield de belofte in om bijgeloof (zoals het geloof in heksen) en occultisme te ontmaskeren. De middeleeuwen werden 'donker' genoemd en de tijd die deze duisternis overwonnen had noemde zich 'de verlichting'.

Maar heeft de wetenschap zijn belofte waargemaakt? Hebben de burgers meer zekerheid gekregen en meer grip op het leven? Op vele terreinen zeker. Maar over het geheel genomen?

Wetenschap leidde heel vaak niet tot één waarheid maar tot verschillende waarheden of theorieën. En soms werd de strijd tussen theorieën niet in de studeerkamers maar als een ouderwetse godsdienstoorlog uitgevochten. Een berucht voorbeeld hiervan is de strijd tussen de verschillende economische theorieën die in de 19e eeuw ontstond en later met 'koude oorlog' werd aangeduid. De koude oorlog was immers een oorlog tussen twee verschillende economische opvattingen.

Tot de opkomst en ontwikkeling van de wetenschap werd de kennis van mensen door ervaring verkregen. Die kennis werd van generatie op generatie doorgegeven en noemen we daarom traditioneel. Op het platteland en in de dorpen is de overgang van traditionele naar theoretische kennis heel langzaam gegaan. Die overgang ging ook niet van harte. De eerste Nederlandse minister van landbouw, meneer Jacobs, liet in het begin van de 19^e eeuw de boeren weten om toch vooral goed naar de landbouwwetenschappers en voorlichters te luisteren. Maar met name in de landbouw had men het moeilijk met de adviezen uit wetenschappelijke hoek, want wat moest je doen als een advies lijnrecht tegenover de overgeleverde traditionele inzichten stond? Uiteindelijk heeft de theoretische kennis het van de traditionele gewonnen. Maar de toepassing ervan heeft tegelijk tot een aantal nieuwe problemen geleid, zoals op het gebied van dierenwelzijn en de kwaliteit van natuur en milieu.

In het dorp, met veel algemene en weinig specialistische kennis, kreeg men dagelijks te maken met mensen van buiten die veel theoretische kennis bezaten en die het beter wisten. En ook als een dorpsbewoner vermoedde dat hun verhaal niet klopte was het niet mogelijk het te weerleggen. Zo is bij menig plattelander het gevoel ontstaan voor een onbenul te worden aangezien of het zelfs te zijn.

Ook de ontwikkeling van de wetenschap blijkt dus zijn problematische kanten te hebben.

De plaats van het dorp in de ontwikkelingen

De geschetste ontwikkelingen hebben de hele maatschappij veranderd. Ook het dorp. De impuls tot de veranderingen lag in de stad. De wereld van de kleine schaal en de kleine gemeenschap, kenmerkend voor een dorp, raakte ondergesneeuwd.

Dorpsbewoners volgden het proces langzaam en inactief, kritisch voor zover zaken in strijd waren met traditionele kennis, enigszins geïrriteerd door het tempo en zich vaak afvragend: is dit allemaal wel nodig? Gaat dit niet te ver? Moet dit allemaal wel zo? Maar ze konden de ontwikkelingen niet tegenhouden. Het dorp raakte gaandeweg zijn eigen identiteit kwijt en kreeg geen grip op de nieuwe wereld die aan het ontstaan was. Het boek van Geert Mak over Jorwerd dat enkele jaren geleden verscheen en als een bom insloeg, bevestigt het beeld dat het leven in een dorp niet meer is wat het geweest is.

Niet alleen is het zo dat de steden de ontwikkelingen aanvoerden, maar we zien zelfs dat de stedelijke norm het dorp en het platteland is gaan overheersen en er voor het dorp geen eigen plaats meer lijkt te bestaan. We willen daarvan een paar voorbeelden geven.

Het **eerste voorbeeld** ligt op het gebied van de ruimtelijke ordening.

In de 5^e nota Ruimtelijke Ordening van 2001 is het streven van de overheid gericht op een hogere kwaliteit van de fysieke omgeving, zowel in de stad als op het platteland. Voor het platteland wil men 'verrommeling' en aantasting van het open landschap tegen gaan. Er wordt gesproken over hoog- en laagbouw, groene en rode contouren. Groene contouren zouden de natuur een kans moeten geven en rode contouren zouden duidelijkheid moeten geven over waar wel en niet gebouwd mag worden. Welke problemen de toepassing van het idee achter de rode contouren geeft, zien we bijvoorbeeld in Wijk aan Zee. Daar zijn momenteel conflicten gaande tussen de bouwers van woningen en dorpsbewoners. Er is, zoals in veel dorpen in centrale gebieden, in dit dorp behoefte aan goedkopere woningen zodat jonge mensen daar ook kunnen blijven wonen. De bouwers willen echter bouwen voor de markt. Het gevolg is dat de jongeren voor de nieuwe woningen, vanwege de ligging aan zee, een zodanig hoge prijs moeten betalen dat het niet op te brengen is. Hierdoor zullen ze in de toekomst naar elders moeten vertrekken. Wat dit voor gevolgen kan hebben, wordt zichtbaar in Aldeburgh, een stadje aan de Engelse oostkust, schuin tegenover Wijk aan Zee. Pensioengerechtigde Londenaren kopen daar de huizen en de gemiddelde leeftijd is daar nu 65 jaar. Wie jong is wil wel blijven maar kan de prijs van een huis niet opbrengen. Een ander probleem in Wijk aan Zee is dat de bouwers allerlei ideeën ontwikkeld hebben voor 'inbreiding' van steden, die nu ook in Wijk aan Zee worden toegepast. Met het gevolg dat ze standaard met plannen komen voor (vier)hoogbouw in een omgeving van laagbouw. Interessant is dat het toepassen van de stedelijke norm op het platteland ook het beleid was in de voormalige Sovjet Unie en Roemenië.

Men kwam op het idee om flats te bouwen voor de boeren en de arbeiders op het platteland. De overheid vond dat het platteland evenals de stad daarop recht had. Roemenië ging hierin het verst. Dat land maakte hele dorpen met de grond gelijk en zette er een paar flats voor in de plaats. Die ontwikkelingen hebben wij in het westen altijd verfoeid. Maar nu doen wij in ons land hetzelfde!

Hoezeer de stedelijke norm op het gebied van ruimtelijke ordening op het platteland in het denken heeft postgevat, blijkt - tot slot - uit wat enkele ruimtelijke deskundigen hierover niet lang geleden in de Volkskrant opmerkten. Voor Auke van der Woud, historicus van de architectuur en stedenbouw, is al het praten over een dorp alleen maar nostalgie. Hij ziet in Nederland de landbouw helemaal opgaan in een zgn. Parkstad. Architecten weten er wel raad mee: trek het dorp bij de stad en het wordt weer wat. Dat is het idee achter Nederland Parkstad. Nederland wordt een grote stad zonder landbouw, zonder platteland maar met parken en recreatieterreinen. Gert de Roo, planoloog uit Groningen zegt het op een andere manier: "In ons hoofd, ook op het platteland, zijn we allemaal stedelingen. Ook mensen op het platteland vertonen in alle opzichten stedelijk gedrag. Dus wat houd je dan nog tegen om dat platteland ook fysiek van stedelijke elementen te voorzien? Niets." Architecten spreken vrijmoedig over stedenbouw ook als het om uitbreiding van een dorp gaat: "Als we vormen van verstedelijking in het platteland toelaten, krijgen we daar een grotere dynamiek".

Het **tweede voorbeeld** ligt op het bestuurlijke niveau.

In ons land is er – evenals in andere EU-landen – voortdurend, en ook nu weer, sprake van gemeentelijke herindeling, het samenvoegen van kleinere gemeenten. Hiermee wordt verhoging van de bestuurlijke kwaliteit beoogd. Het Europees beleid is erop gericht dat ook alle nieuwe lidstaten de kwaliteit van hun bestuur aanpassen en op grote schaal kleine gemeenten gaan samenvoegen. Het betekent voor de kandidaat-leden van de EU, die sinds de val van het communisme nog maar relatief kort op zoek zijn naar democratische vormen, nieuwe aanpassingen voor de kleine dorps-gemeenschappen. Na de veranderingen van 1989 alweer een omvangrijke bestuurlijke reorganisatie. Gemeentelijke herindeling is voor de dorpen niet zonder meer een vooruitgang. Zo is Wijk aan Zee, met ruim 2000 inwoners, in de jaren dertig van de vorige eeuw bij de gemeente Beverwijk gevoegd. Daarmee werd de taak om beslissingen te nemen overgenomen door het gemeentebestuur. Wijk aan Zee is echter nooit onderdeel van de stad geworden. In de beleving van de dorpingen is het altijd een eigen dorp gebleven, waardoor zij het gevoel kregen dat er over hen beslist werd. Zo leerde men het mokken en het zeuren dat zich manifesteert zodra er sprake is van afhankelijkheid zonder eigen verantwoordelijkheid.

Conclusie

In dit hoofdstuk hebben we laten zien hoe dorpen door ontwikkelingen op het gebied van economie, organisatiecultuur, specialisatie, mobiliteit, individualisering en wetenschap ondergesneeuwd raakten en hoe het stedelijke perspectief centraal is komen te staan in de manier waarop naar dorpen wordt gekeken.

3. Kwaliteiten van vitale dorpen

In dit hoofdstuk staan we stil bij de specifieke eigenschappen en kwaliteiten die de dorpen kracht geven. We laten daarbij zien wat de waarde ervan is voor de huidige samenleving.

Kennis van de omgeving en van de mensen

Wie langere tijd in een en hetzelfde dorp woont hoeft er nauwelijks moeite voor te doen om toch heel veel kennis van zijn omgeving te krijgen. Niet alleen van de fysieke omgeving, van de gebouwen en de infrastructuur, maar ook van de veranderingen. Kennis van hoe het er 20 jaar geleden uitzag. In elk dorp leven mensen die er al generaties wonen. Hun kennis gaat nog veel verder terug. Er is niet alleen kennis van de fysieke omgeving, maar ook van de andere dorpsbewoners. Niet alleen hoe zij heten en hoe zij er uit zien is bekend, ook wat hun beroep is en hoe dat beroep wordt uitgeoefend. Men kent een deel van het verleden van die dorpsbewoners, de opleidingen, de liefdes. Men heeft er ook weet van de ellende die iemand met zich meedraagt en van de mislukkingen van jaren her. De kennis van mensen in het dorp is heel gedetailleerd en veelomvattend.

Het bezitten van gedetailleerde kennis van een stukje wereld geeft de mens veel houvast.

Hij kent in die kleine wereld de weg, hij kan er zich goed oriënteren en hoeft er zich niet als een kat in een vreemd pakhuis te voelen. Anderen noemen dat wel eens diens verbondenheid met de bodem. Die kennis verlies je minder gemakkelijk dan geld en ook minder gemakkelijk dan een ideologie, twee andere middelen die houvast in de wereld kunnen geven.

Mensenkennis die door de jaren heen is opgebouwd, is een heel belangrijk onderdeel van deze kennis. In de moderne maatschappij wordt deze zeldzamer. Het feit dat gedetailleerde kennis van de eigen, tastbare wereld die de mensen in dorpen omringt, hun grip op het leven geeft, kan psychologen mogelijk helpen in het vinden van oplossingen voor een aantal hardnekkige problemen van de moderne tijd zoals onzekerheid, stress, ontworteling en gebrek aan houvast.

Gedetailleerde kennis van de eigen wereld geeft de dorpeling ook een duidelijk kader om onderscheid te maken tussen wat echt is en niet echt, tussen werkelijkheid en fictie. In de moderne samenleving, waarin de 'virtuele' wereld zo dominant is, is dit geen overbodige luxe.

De gedetailleerde kennis van dorpsbewoners is ook breed. Zij overstijgt de gebruikelijke sectoren van de samenleving. In het dorp woont immers iedereen door elkaar, dus het idee van afzonderlijke bevolkingsgroepen met elk zijn eigen voorzieningen bestaat daar niet. Dat levert mensen op die gewend zijn om af te wegen. In de moderne maatschappij worden alle problemen per sector benaderd en door belangengroepen geformuleerd. Van bestuurders en politici wordt op een hoger plan de afweging verwacht. Dat maakt besluitvorming rond allerlei vraagstukken vaak tot een ingewikkeld en theoretisch proces. Immers, een aantal sectoren wordt toch over het hoofd gezien en de veelheid aan sectorale benaderingen maakt het er niet gemakkelijker op om overzicht te houden. Het dorp is daarentegen door zijn omvang en overzichtelijkheid in staat tot een integrale benadering van die vraagstukken.

Sociale controle

Het dorp heeft altijd de sociale controle gekend als een belangrijk controle-instrument. Een dorpeling doet er daarom verstandig aan om een meningsverschil met de burens niet via de politie maar zelf op te lossen. Als de politie nodig is dan zijn er echt ernstige dingen aan de hand die wellicht nooit meer recht getrokken kunnen worden.

Tegen de sociale controle is veel verzet gerezen in de 19^e en 20^e eeuw. De normen voor de sociale controle groeiden maar langzaam mee met de ontwikkelingen zoals deze beschreven zijn in hoofdstuk 2. Want die ontwikkelingen waren geen eigen ontwikkelingen. Zij kwamen van buiten. Juist de dorpsbewoners die de nieuwe ontwikkelingen wel zagen zitten liepen tegen de sociale controle aan. Zij kwamen met andere maatstaven en levenswijzen.

In het dorp is sociale controle om twee redenen niet weg te denken. De eerste reden is dat mensen zich voor elkaar interesseren. Een mens wil toch altijd weten wat er in zijn omgeving gebeurt. De tweede reden is veiligheid. Als er geen sociale controle zou zijn dan zou het platteland mogelijk zeer gevaarlijk zijn. De lage bevolkingsdichtheid zou al te gemakkelijk gelegenheid kunnen bieden aan allerlei niet gewenste activiteiten, inbraak, opslag van wapentuig en drugs, en moord. Het goed functioneren van sociale controle betekent dat er toch overal wel ogen zijn. De combinatie van deze twee redenen - interesse en veiligheid - levert een goed functionerende sociale controle op. Dankzij de sociale controle kunnen mensen die zich niet helemaal kunnen redden toch in de maatschappij functioneren. Iemand houdt een oogje in het zeil, zo hier en daar wordt een kleine dienst verleend en het gevolg is dat een mens niet naar een verzorgingsplek onder lotgenoten hoeft. De sociale controle kan voor veel mensen het leven draaglijker maken.

In het Bretonse dorp Mellionnec hadden twee bejaarde mensen uit Parijs een huis gekocht. De huizen zijn er niet zo duur en het echtpaar zocht er de rust op. Contact zoeken met de mensen uit de nieuwe woonomgeving deden ze niet. Iedereen liet hen ook met rust. Mellionnec is een dorp zonder busverbinding. Er is wel een bakker en een kruidenier maar verder geen winkel. De twee mensen raakten wat moeilijk ter been. Hun kinderen ontdekten dit en besloten hun ouders weer mee te nemen naar Parijs. Daar stierven zij allebei binnen enkele maanden. Het commentaar van het dorp was: "Waarom zochten zij geen contact? Het is zo eenvoudig om te assisteren bij het doen van inkopen. Maar je moet het wel aangeven".

Het aantal controlerende instanties in onze samenleving is in de laatste vijftig jaar veel groter geworden. Sommige controleurs werden door machines vervangen. Zo kwamen er apparaten om de taak van de kaartjescontroleurs over te nemen en om mensen te registreren ter bestrijding van diefstal en vandalisme. Elke keer als er iets mis gaat klinkt de roep om meer blauw op straat. Maar er lijkt een besef door te breken dat door uitbreiding van politie, camera's, gespecialiseerde controleorganen en burgerwachten de problemen niet worden opgelost. Meer van dit soort controle leidt tot een politiestaat. Daarmee zijn in de 20^e eeuw in de voormalige Oostbloklanden al hele slechte ervaringen opgedaan.

Er is in de laatste tijd opnieuw aandacht voor sociale controle. Vooral waar het gaat om zinloos geweld en de kleine criminaliteit wordt er voor gepleit. De roep om meer burgerverantwoordelijkheid waarbij het bellen van de politie niet de enige verantwoordelijkheid is, wint veld.

Beoefening van de menselijke omgang

De stedelijke cultuur wordt gekenmerkt door het 'elk voor zich'. Het is belachelijk om iedereen die je tegenkomt in een drukke winkelstraat te groeten. Wie zich vrij op straat wil bewegen, mijdt juist het contact. De stedeling verstaat de kunst van het vermijden. Hij weet anoniem te zijn op straat. Dat betekent niet dat een stedeling gedoemd is geïsoleerd te leven. Hij zal doorgaans zijn contacten opdoen in de sfeer van zijn werk en zijn hobby, kerk, café of vereniging. Mensen die de stedeling liever niet ziet kan hij betrekkelijk gemakkelijk mijden. Zo ontstaan heel gemakkelijk kringen gelijkgestemden. Kleine getto's van mensen die elkaars politieke kleur, leeftijd, voorliefde of afwijking delen of in dezelfde inkomensgroep thuis horen. Dat leidt ertoe dat mensen eraan wennen om alleen met soortgenoten om te gaan. Op school zijn dat de leeftijdsgenoten. Op het werk collega's en op de club zijn het de mensen met wie men een opvatting, een sport of een hobby deelt. Iemand die je niet ligt kun je mijden. Als je de deur uit gaat, hoef je niemand tegen te komen ook al zijn de straten vol. Ook de cafés richten zich over het algemeen niet op een algemeen

publiek, maar op een doelgroep. Het gevolg hiervan is dat die openbare plaatsen waar wel iedereen komt, op het ogenblik als onprettig worden ervaren. Daarbij denken we aan de treinen en stations. Verder zijn er niet veel openbare buitenruimtes meer. De meeste ervan worden ingenomen door het verkeer en de winkelstraten met koopwaar. Zo hier en daar is er een hangplek voor een bepaalde bevolkingsgroep. Op terrassen houden de meeste mensen zich bij hun eigen tafeltje. De winkels zelf zijn wel openbare plaatsen maar daar is intensief cameratoezicht. Echt openbare plekken kunnen pleinen of parken zijn. Het Vondelpark heeft op dat gebied ook meteen een grote naam. Zo bijzonder is het openbare leven als het goed functioneert.

Alleen in dorpen bestaat er min of meer een noodzaak om met iedereen om te gaan. Het is gek als je iemand die je regelmatig op straat tegen komt niet even gedag zegt. Of je wilt of niet, je leert er met mensen omgaan, niet alleen met degenen die je mag, ook met degenen die je wat minder liggen. Daar waar in een dorpsgemeenschap mensen elkaar systematisch mijden is er een ernstig probleem. Dan kunnen er vetes ontstaan die het hele dorp vergiftigen.

Een dorpsbewoner kan zich ook isoleren. Dan bouwt hij een muur om zijn bezit. De bewoners van kastelen hadden er vroeger een handje van. Die prefereerden een geïsoleerd bestaan binnen de kasteelmuur. Ook bij de latere nieuwe dorpsbewoners die hun woonplaats in de stad met het dorp verruilden, zijn er mensen die op geen enkele manier contact zoeken. Maar de kinderen van iemand die zich in het dorp zo isoleert zullen op de dorpschool dat hek ook voelen. Dergelijke kinderen komen heel gemakkelijk in een isolement terecht.

In het dorp is de omgang met mededorpsbewoners zo belangrijk dat diegenen die overwegen om er een huis te kopen er verstandig aan zouden doen om niet alleen de kwaliteit van het huis en het decor in de koop te betrekken maar ook te beseffen dat zij het moeten kunnen vinden met de mensen waartussen zij komen te wonen. Want degenen die er al wonen zullen voor een heel belangrijk deel het woongenot bepalen.

Het feit dat de omgang in een dorp belangrijk is en beoefend wordt, wil nog niet zeggen dat de verhoudingen altijd harmonisch zijn. Sociale cohesie, controle, omgang en burenhulp leiden niet automatisch tot harmonie en saamhorigheid. Dat is een romantisch idee. In een dorp kan het er heel heet aan toegaan. Er kan sprake zijn van felle ruzies. Die duiden er op dat men niet onverschillig tegenover elkaar staat, dat er menselijke verhoudingen zijn. De kunst van het omgaan met elkaar wordt in een dorp ten minste beoefend en pas als zij beoefend wordt kan zij ook tot bloei komen.

Waar we het hier over hebben werd in de Middeleeuwen en in de vroege Renaissance aangeduid met de term 'levenskunsten'. Zo luiden de eerste regels van de eerste Ethiek die door Coornhert in 1586 in het Nederlands werd geschreven: 'Mijn voornemen is om hier de kunst om wel te leven te beschrijven'. Onze samenleving die sterk gericht is op levensvoorwaarden is dat beeld een beetje kwijtgeraakt, hoewel het woord levenskunstenaar nog wel eens wordt gebezigd in biografieën en in begrafenistoelagen. Bij een kunstwerk wordt ons inziens ten onrechte alleen aan verkoopbare waarden en niet aan bijvoorbeeld een mensenleven gedacht.

Gastvrijheid

Gastvrijheid is een van de vormen van levenskunst. Het herontdekken van de gastvrijheid is een belangrijke zaak in een tijd waarin zo negatief over vreemdelingen wordt gesproken. De vreemdeling die geen toerist is, wordt al gauw als een probleem gezien. Dat zal zo blijven zolang gastvrijheid geprofessionaliseerd blijft en tot een tak van industrie geworden is en niet langer tot de levenskunst gerekend wordt.

Een dorp als Aalten in de Achterhoek, vlak bij de Duitse grens, had in de oorlogsjaren veel onderduikers gastvrij opgenomen. Op een gegeven ogenblik was 20% van de plaatselijke bevolking onderduiker. Die onderduikers waren niet aftrekbaar voor de belasting, ze waren illegaal en de gastfamilies liepen een groot risico. Aalten had zo zijn eigen idee over datgene wat er in de wereld moest gebeuren.

Toen in 1989 het IJzeren Gordijn scheurde was er in het Deense dorp Tommerup een bijeenkomst. Men wilde op dit wereldfeit reageren. Een van de dorpsbewoners, Poul Peterson, stelde voor om 1000 inwoners uit verschillende Oost Europese landen uit te nodigen. Om praktische redenen werden het er 400. Met deze vorm van gastvrijheid legde Tommerup een belangrijke basis voor de huidige beweging van Cultural Villages of Europe. De belangrijkste activiteit van deze beweging is de beoefening van de gastvrijheid. Jaarlijks trekken honderden dorpsbewoners naar de Cultural Village van het jaar, waar zij worden ondergebracht bij families. Aanvankelijk bestond hierover veel scepsis: hoe kunnen nu inwoners uit Estland die alleen maar Estlands en Russisch spreken bij een Bretonse familie logeren? De praktijk heeft de vrees ruimschoots ingehaald. Achteraf bleek het geen probleem en de ervaring werd er niet minder om. De beweging van Cultural Villages of Europe laat zien dat gastvrijheid ook in deze tijd beoefend kan worden.

In staat om als gemeenschap iets te doen

Er zijn dorpen die met vereende krachten tot iets bijzonders in staat zijn. We willen daarvan een voorbeeld geven.

In de afgelopen jaren zijn er heel wat botsingen geweest tussen de overheid en kleine gemeenschappen om ruimte voor snelwegen, slibdepots, havens, spoorlijnen,

woonwijken, vliegvelden, industrieterreinen en natuur- en recreatiegebieden. Het probleem van de kleine gemeenschappen is steevast dat de plannenmakers het betreffende plan achter de tekentafel hebben bedacht zonder voldoende kennis van de lokale situatie. In 1994 bestempelde een 'Elf Dwaze Plannentocht' elf van dit soort plannen tot 'dwaze' plannen. Een ervan was het plan voor een grootschalig slibdepot op het strand bij Wijk aan Zee. Wat was daar aan de hand? In de IJmond is na de tweede wereldoorlog het bedrijf Hoogovens fors in noordelijke richting gegroeid en sloot het dorp Wijk aan Zee naar het oosten toe van de bewoonde wereld af. De bewoners aanvaardden deze groei als een noodzaak. Nederland wilde een eigen staalfabriek en ook de economische ontwikkeling werd onderschreven. Toen in de jaren zeventig het bedrijf nog meer ruimte opeiste, begon men zich af te vragen of dat wel nodig was. En toen vanaf 1989 ook andere bedrijven ruimte opeisten, onder andere voor slibdepots, vonden de dorpsbewoners dat een maat was overschreden: het plan voor een slibdepot op het strand was misplaatst. Unaniem wist men dit duidelijk te maken met een foto van alle dorpsbewoners. Het argument dat steeds naar voren werd gebracht was: "Daar is het strand niet voor". Ondertussen ging het dorp op zoek naar alternatieven. Na dertien jaar werd geaccepteerd dat slib niet hoeft te worden opgeslagen maar dat je er ook stenen van kunt bakken.

In onze maatschappij waarin veel mensen op zich zelf zijn komen te staan, zijn gemeenschappelijke activiteiten van burgers die de onderlinge cohesie bevorderen, zoals in het voorbeeld hierboven, van groot belang.

Kunst en cultuur

Hierboven is een activiteit genoemd als een gezamenlijke uiting van de gemeenschap. Doorgaans echter liggen dingen die mensen samen doen op het gebied van kunst en cultuur.

Kunst en cultuur krijgen in het dorp een wat andere lading dan in de maatschappij in zijn geheel gebruikelijk is geworden. De professionele kunstbeoefening waarbij individuen of een klein collectief een kunstwerk maken en dat te koop aanbieden of om het aan de wand op te hangen of om er een avond van te komen genieten, is niet erg gebruikelijk in een dorp. Dat komt vooral doordat daarvoor in een dorp niet voldoende publiek en dus niet voldoende geld is. Voor dat soort zaken gaat men naar de stad.

Deelname aan een koor, orkest, toneelproductie of ander dorpsfeest is iets heel anders dan een kaartje kopen voor een evenement. Samen zingen, spelen, repeteren en organiseren is een zeer intensieve vorm van omgaan met elkaar.

Een andere belangrijke eigenschap van de beoefening van dorpscultuur is de vrijheid. Een vrijheid in een mate die de professionele kunstbeoefening over het algemeen

helaas ontbeert. De professionele wereld heeft economische verplichtingen. Zij moet er van kunnen leven en doorgaans inspelen op de smaak van het publiek of de recensent. En iets wat goed loopt moeten zij steeds weer herhalen. En in de beeldende kunst kan de kunstenaar moeilijk heen om de smaak van de museumbeheerders en galeriehouders. Afhankelijk van het soort kunst, vooral in de theater- en orkestwereld, zijn eenmalige producties ook heel kostbaar. In het dorp maakt men vrijwel uitsluitend eenmalige producties. Het is nodig om de spelers over de streep te trekken want er is voor hen geen reden om een stuk te spelen waar zij geen zin in hebben. Wie zich daarvan bewust is en daarmee kan werken heeft ook als professionele kunstenaar in het dorp misschien wel een hele goede toekomst, want een aanjager of begeleider is meestal welkom. Daar zou een belangrijk deel van de subsidiepot voor bestemd kunnen worden.

De gemeenschappelijke beoefening van verschillende vormen van cultuur blijkt voor een dorp van cruciaal belang. Een dorp met een stevige identiteit ontleent deze meestal aan de gemeenschappelijke cultuurbeoefening. Enkele voorbeelden. Het dorp Halsbach (800 inwoners) in Beieren brengt jaarlijks een aantal toneelproducties. Het dorp heeft hierdoor inmiddels in wijde omtrek grote faam verkregen. En de ingrediënten voor het succes? (1) Een in het schrijven en regisseren getalenteerde boer; (2) een oude boerderij die als overdekt theater dient; (3) een bos dat voor openluchttheater wordt gebruikt; (4) genoeg inwoners die bereid zijn om een rol in te studeren en (5) een aantal mensen dat de handen uit de mouwen steekt voor decors en techniek.

De organisatie van de Cultural Village in 1996 in het Deense Tommerup, in 1999 in Wijk aan Zee, in 2000 in het Bretonse Mellionec, in 2001 in het Tsjechische Bystré en in 2002 in het Toscaanse Pergine Valdarno hebben voor alle deelnemende dorpen enorme gevolgen gehad. In alle gevallen ging het om een gezamenlijke actie binnen de dorpen waarbij veel bewoners betrokken waren. Aanvankelijk dacht men te hoog te grijpen en had men twijfels. Twijfel over of het zou lukken om het jaar tot een goed einde te brengen. Twijfel over of men in staat was zoveel mensen te gast te hebben en van een bed en eten te voorzien zonder een passend budget. Maar men vond de weg en maakte iets moois waar iedereen achteraf trots op was.

Het Duitse Schachdorf Ströbeck aan de voet van de Harz kent een lange schaaktraditie. Lang geleden zou een in de toren opgesloten gevangen edelman aan zijn bewaker het schaakspel hebben geleerd. Dat is voor het dorp ingrijpend geweest. Sinds er scholen in Ströbeck zijn is er ook schaakonderwijs. Het dorp heeft geen wereldberoemde schakers opgeleverd maar het heeft wel een identiteit. Ook nu nog, hoewel dit onderwijs bijna ten onder is gegaan aan de uniformiteit die nu wordt nagestreefd door de hogere overheid. Dat een dorp een eigen vak op school onderwijst druist zozeer in tegen schaalvergroting en stroomlijning die van het centrale management uitgaat, dat

het dorp heel veel energie nodig heeft gehad om dit onderwijs, dat Hitler en het communisme wist te overleven, overeind te houden.

De bekende historicus Johan Huizinga constateerde in zijn werk *Homo Ludens* dat onze voorouders in de 19^e eeuw wel erg serieus geworden zijn en “het werkpak hebben aangetrokken”. Hij vond dat met de industrialisatie het spelelement in grote mate uit het openbare leven verdween. Misschien doelde hij daarbij op de gezamenlijke beoefening van de dorpscultuur waar we het hier over hebben. In ieder geval kunnen we stellen dat de beoefening van de dorpscultuur – mede vanwege het gemeenschappelijke karakter ervan – ook weer de cohesie tussen de burgers versterkt. En als zodanig is dit een belangrijke kracht binnen het dorp.

Natuur

In een hele essentiële sector van het platteland, in de land- en tuinbouw, gaat men om met levend en niet met dood materiaal. Wie daar geen rekening mee houdt, loopt een grote kans om in de problemen te komen. De snelle verandering in Oost-Europese landen na de tweede wereldoorlog van boerderijen in fabrieksmatige bedrijven, naar het model van andere fabrieken met dood materiaal, was dan ook een enorm fiasco. In West Europa heeft – weliswaar veel langzamer - een gelijksoortig proces plaats gevonden, waarbij het produceren met dood materiaal model stond voor bedrijven met levend materiaal. Het is nog een open vraag of men zo met de natuur om kan gaan. De omgang met dieren is momenteel volop in discussie.

Op het platteland is het respect voor de natuur over het algemeen groot. De natuur is er ook groot want daar horen niet alleen het groen en de vogels en de vissen bij, maar ook de mensen en het weer. Mens en natuur zijn in het dorp geen tegenstelling. De erkenning dat een mens ook tot de natuur behoort, is een belangrijke basis voor de erkenning van elk individu. De langdurige omgang van mensen met elkaar die zo kenmerkend is in het dorp, is een prima voedingsbodem voor die erkenning. Voor het besef dat je een mens moet nemen zoals hij is. In dat besef komt het unieke van de mens ook goed tot zijn recht. Het is een houding waarbij iemand zijn afwijking mag hebben en niet hoeft weg te poetsen.

Informele democratie

Wijk aan Zee is sinds de jaren dertig van de vorige eeuw geen zelfstandige gemeente meer. Er is wel een dorpsraad maar die heeft slechts adviserende bevoegdheden. Als er iets moet gebeuren waarbij risico wordt gelopen, is men aangewezen op een privé-initiatief. Zo is dat ook gegaan toen Wijk aan Zee in 1999 de Cultural Village werd. Dat gebeurde zonder enig formeel besluit. Via het informele circuit werd er steun gezocht en uiteindelijk werd het breed gedragen door dorpsbewoners. Er werd een ad hoc bestuur gevormd bestaande uit de verschillende bevolkingsgroepen. En het draagvlak

was zo breed dat het College van B & W bij de gemeenteraad later zonder probleem een budget kon losweken.

Een dorp leent zich er prima voor om tot democratische oplossingen voor problemen te komen. Men heeft overzicht over de zaken waarover gesproken wordt. Er is geen ingewikkelde analyse en geen theorie nodig. Men kent de problematiek uit eigen ervaring, van horen en zien. En men kan misschien de omvang van het probleem nationaal en internationaal niet zo goed inschatten, ter plekke kan men wel weten waar echt iets aan gedaan moet worden en wat nog even kan wachten.

Van de kwaliteit van de dorpsdemocratie hangt af in hoeverre de verschillende groeperingen in het dorp in staat zijn om met elkaar te overleggen. Dat gaat niet vanzelf. Dat vereist mensen die vanuit het algemeen belang durven te redeneren en dat ook als hun eigen belang kunnen zien. In een wereld waarin de concurrentie als een goed werkend principe wettelijke bescherming geniet kunnen mensen die de samenwerking zoeken in een kwaad daglicht worden gesteld. Een bedrijf dat met een ander bedrijf samenwerkt kan door de mededingingswet teruggefloten worden.

Een van de zorgen van de overheid ten aanzien van de dorpsdemocratie is twijfel over de aanwezigheid aan voldoende specialistische kennis. Het ontbreken hiervan was reden om kleine gemeentes samen te voegen. Maar deskundigheid geeft niet zonder meer een betere kijk op een probleem. Ze trekt een probleem ook bijna altijd uit zijn verband. Bovendien zijn er bij een probleem vaak vele deskundigen die allemaal hun gelijk opeisen. Door hun grondige kennis van de omgeving zijn dorpingen de aangewezen mensen om de oplossingen voor problemen te kiezen. Andere specialistische kennis, zoals die om een brug te bouwen, een pand neer te zetten, een dijk te versterken of een weg aan te leggen kan altijd van buiten worden gevraagd.

Conclusie

Kennis van de omgeving en van de mensen, sociale controle, beoefening van de menselijke omgang, gastvrijheid, het in staat zijn om als gemeenschap iets te doen, de gezamenlijke beoefening van kunst en cultuur, het dicht bij de natuur staan, ook de mens als een stuk natuur beschouwen, de informele democratie. Het zijn allemaal eigenschappen die dorpen identiteit en kracht kunnen geven. Het zijn ook de eigenschappen die de maatschappij als geheel goed kan gebruiken om de huidige problemen in - nota bene - welvarende landen te lijf te gaan.

4. Vitaliteit in de praktijk

Dorpen kunnen zich ontplooiën tot vitale dorpen, die hun bijdrage leveren aan de maatschappij als geheel. De tijd is er rijp voor. In een aantal dorpen heeft men dat ingezien.

In dit hoofdstuk geven we voorbeelden van de realisatie van vitaliteit of belemmeringen daarvoor. Dit doen we aan de hand van ervaringen van Wijk aan Zee en andere Europese dorpen.

Eerst nee

Om vitaal te worden zal een dorp eerst in beweging moeten komen. Daarvoor is er iets nodig. In het geval van Wijk aan Zee was er eerst een grote boosheid nodig over slordige ruimtelijke ordenaars die het dorp als dumpplaats wilden gebruiken. Boosheid over de beleidslijn om lasten niet langer te verdelen maar te concentreren. De bewoners dachten daarentegen in termen van lasten delen en vonden dat het dorp genoeg had ingeleverd voor de noodzakelijk geachte economische ontwikkeling. Wijk aan Zee begreep op tijd dat je met protesteren alleen je eigen krachten aantast en het goede humeur verliest dat nodig is om iets tot stand te brengen. Het dorp wist tot een eenheid te komen waardoor – zoals we zullen zien – er veel mogelijk werd.

Eenheid en een plek van samenkomst

Die eenheid kon ontstaan doordat er in Wijk aan Zee een plaats van samenkomst bestond. Bij gebrek aan een gemeentehuis had het dorp met hotel café restaurant Sonnevanck een openbaar lokaal dat bereid was om onderdak en diensten aan het dorp te verlenen. Het horecabedrijf verwierf zich een belangrijke functie in het sociale leven van Wijk aan Zee en wist dat met zijn hotelfunctie ook te koppelen aan de wereld buiten het dorp. Niet alleen de dorpingen vonden elkaar hier, ook mensen van buiten het dorp werden betrokken. Een voorbeeld van het laatste is het volgende. Toen men zich vanwege de slibproblematiek met de waterhuishouding moest bezighouden was er op een gegeven moment een hydroloog nodig ook al wist niemand wat dat was. In Sonnevanck werd eenvoudig met krijt op een bord geschreven: 'een hydroloog gevraagd'. Binnen een maand hadden zich twee hydrologen gemeld die overigens ook met nuttige adviezen kwamen. Sonnevanck als horecagelegenheid kon meer zijn dan een buurt- of dorps huis omdat het niet gebonden was aan welke vorm van bestuur dan ook. Bestuurders van buurt- of dorps huizen hebben nog wel eens de neiging om initiatieven naar een kleurloos midden te trekken. Kenmerkend voor Sonnevanck was dat het de durf had van het particuliere initiatief dat het zelfstandig ondernemerschap zo interessant maakt. Het belangrijkste was om de doelen van het horecabedrijf te herformuleren. De nadruk

kwam te liggen op de functie van een openbaar lokaal in de gemeenschap en zodoende op de kwaliteit van de ontmoetingsplaats.

Belang van de kleine zelfstandige ondernemer

Ook in bredere zin dan hierboven beschreven is de kleine zelfstandige ondernemer economisch en sociaal heel belangrijk voor een gemeenschap als het dorp. Zijn belang gaat in de meeste gevallen gelijk op met het dorpsbelang, want voor de cafébaas, de timmerman, de bakker en de kruidenier zijn de inwoners van het dorp burens en klanten. Hetzelfde geldt voor de modernere dienstverleners. Zo is voor sommige initiatieven een boekhouder die een begroting kan opstellen onontbeerlijk.

De kleine zelfstandige ondernemer is vaak iemand die onder een baas slecht gedijt of in loondienst niet aan zijn trekken komt. Het is iemand die vooral zelfstandigheid nodig heeft en die de dingen op zijn eigen manier wil doen. Binnen het heersende economische klimaat is er echter weinig ruimte voor dit soort mensen. Economische organisaties als de Kamer van Koophandel en Fabrieken, bedrijfschappen en andere bedrijfsorganisaties geven weinig steun aan de kleine zelfstandige onderneming. Een kleine ondernemer is voor hen een startende ondernemer die zijn omzet snel wil doen stijgen en zijn bedrijf wil vergroten. Bovendien maken de eisen die aan zo'n zelfstandige ondernemer gesteld worden op het gebied van verslaglegging en kwaliteit, het hem heel moeilijk tot onmogelijk om met het hanteren van een 40-urige werkweek concurrerend te werken. De papierwinkel en allerlei eisen en regels werken verlamdend en kosten heel veel tijd. Daar komt bij dat zij de kleine ondernemer een werkwijze opdringen die past bij grote maar niet bij kleine bedrijven.

In Wijk aan Zee en waarschijnlijk in een willekeurig ander dorp is er vaak een hele rij mensen te noemen wier capaciteiten door al deze belemmeringen minimaal gebruikt worden. Ook onder de mensen met een WAO uitkering zou wel eens een interessante groep kunnen zitten die uiteindelijk als kleine zelfstandige zou kunnen floreren.

Beoefening van cultuur

Er zijn dorpen waar een verhoogde graad van creativiteit bestaat, dorpen die hun identiteit voor een belangrijk deel ontleen aan activiteiten op het gebied van kunst en cultuur. Voorbeelden hiervan in Nederland zijn het dorp Wieringen waar we een hoogontwikkelde zangcultuur aantreffen en het Drentse Diever, met een hoogontwikkelde toneelcultuur. Buiten ons land is dat bijvoorbeeld het dorpje Halsbach in Beieren waar soms vijf keer per jaar een nieuw toneelstuk op de planken wordt gebracht, geschreven en gespeeld door de eigen bewoners.

In Wijk aan Zee is de muziekcultuur bovenmodaal ontwikkeld. In Sonnevand werd in 1985 de mechanische muziek voor altijd uitgezet. En zo ontstond er weer ruimte voor mensen zelf om te spelen. Zij nemen hun muziekinstrument mee als zij naar

Sonnevanck gaan. Ook de eetcultuur werd daar opnieuw ontdekt en als een nieuwe vorm van kunst gekoesterd. Sinds 1999 wordt het jaar op de eerste zaterdag in januari begonnen met een groot gemeenschappelijk diner voor honderden mensen. Zoals serieuze gemeenten een organisatie kennen die 'gemeentewerken' heet, zo heeft het dorp een 'kookploeg'. In de zomer wordt op een niet van te voren vastgestelde datum als het weer zich ervoor leent een 'diner aan zee' voor dorpingen en gasten toeberaid. Daaraan nemen duizend gasten deel. Voor het jaar 2003 staat er een diner met 'de bureu' op het programma: een aantal werknemers en de directie van de staalfabriek Corus wordt te eten uitgenodigd. Hiermee hoopt het dorp ook een beter klimaat te scheppen voor een gesprek over allerlei problemen die er natuurlijk altijd zijn tussen zo'n groot bedrijf en zijn kleine buurman.

Er zijn heel wat dorpen te noemen die zich zo op hun eigen manier uiten. In het Spaanse dorp Porrúa is iedereen gek van trommelen en doedelzak. Iedereen wil in het orkest kunnen meespelen. De plaatselijke muziekschool kan zich verheugen over 80 leerlingen terwijl het dorp amper 500 inwoners telt. Cultuuruitingen in de vorm van een harmonie of fanfare, een toneelgezelschap, een koor of op het gebied van de beeldende kunst zijn van wezenlijk belang voor het welzijn van de gemeenschap.

Roeien met de riemen die je hebt

Er is een lange lijst van dorpen te maken waar prachtige dingen tot stand zijn gekomen door gebruik te maken van de kwaliteiten van mensen die in het dorp wonen en van de natuurlijke omstandigheden. Het gaat om opvallende prestaties waar het dorp zelf trots op is en waar buitenstaanders graag deelgenoot van zijn. We willen hiervan enkele voorbeelden geven.

De openingsbijeenkomst als Cultureel Dorp in januari 1999 vierde Wijk aan Zee in de plaatselijke sportzaal. Die is niet mooi en niet gezellig. Een aantal dorpsbewoners bleek echter in staat om met heel weinig geld de zaal in iets schitterends om te bouwen. Het dorp had de zaal nog nooit zo gezien en vond het prachtig. Het hele jaar Cultureel Dorp van Europa was alleen maar mogelijk vanuit de houding: je moet roeien met de riemen die je hebt. Die riemen waren individuele mensen met bepaalde capaciteiten, een staalbedrijf, duinen, zee en strand, twee kerken, een aantal cafés en restaurants, veel muzikanten, een studio en enkele beeldende kunstenaars.

Het dorp Zdenkov in het zuiden van Tsjechië heeft 75 inwoners. Geen aantal om veel gemeenschapsvoorzieningen te realiseren. Er is geen dorpshuis of café om bij elkaar te komen. Daarom heeft de boer die tot burgemeester werd gekozen, op zijn eigen land een hoek, waar een aantal bomen staan, ingericht als een openbare vuurplaats. Op die plek komen dorpsbewoners op mooie avonden bijeen en houden daar barbecue feesten.

Het Drentse dorp Diever voert elk jaar een stuk van Shakespeare op. Het dorp maakt gebruik van de capaciteiten van zijn inwoners, van de aard van de omgeving en van het feit dat er elke zomer veel recreanten komen.

Het dorp Bystré roept houtbewerkers op om dit jaar – dus in 2003 - een week naar het dorp te komen. Men leeft daar te midden van de bossen en de tekst van de oproep luidt: 'een deel van het hout wordt voor industriële producten, een ander deel voor stoken gebruikt. Maar hout is materiaal dat langer dan een mensenleven nodig heeft om te volgroeien en je kunt er prachtige dingen van maken die aan dat hout een nieuwe vorm en een nieuw leven geven.'

Het verleden verwerken

Een bezinning op het eigen verleden van het dorp is heilzaam en onmisbaar voor de vitaliteit van het dorp.

Op veel plaatsen is er aandacht voor de eigen geschiedenis. De gemeente Heemskerk heeft een historische kring met meer dan 1000 leden. In Wijk aan Zee komen verhalen van oudere inwoners aan bod die elke maand in de dorpskrant worden gepubliceerd. Maar daarnaast is er in dorpen heel veel onverwerkt verleden. Mensen die hun leven lang in het dorp hebben gewoond, hebben de ontwikkelingen in de moderne samenleving vaak niet goed kunnen accepteren. Zij hadden kritiek op bepaalde ontwikkelingen. Maar ze konden met hun kritiek vaak geen kant op. Op veel plaatsen ontladde zich dat in een onvruchtbare strijd tussen de autochtonen en de zgn. 'import'. De Belgische publicist Jan Hertoghs heeft enkele jaren geleden in het blad Humo beschreven hoe ingewikkeld het integratieproces van stedelingen in dorpen was.

Het bezinnen op en eens worden over de eigen geschiedenis is daarom zo nuttig omdat het een belangrijke bouwsteen voor een vitaal dorp levert: zijn identiteit.

Verbetering van de samenwerking tussen lokaal bestuur en dorp

Steeds meer dorpen verliezen hun zelfstandigheid en worden deel van een grotere gemeente. Voor die grote gemeente valt het dorp onder het kopje 'wijkzaken'. Tussen de nieuwe gemeente en het dorp is in veel gevallen de verhouding moeilijk. Zo valt Wijk aan Zee sinds de jaren dertig onder Beverwijk en de verhouding is altijd moeizaam geweest. De formele democratie op gemeentelijk niveau vindt geen goed werkbaar aansluiting bij de informele structuren van het dorp. In Wijk aan Zee is nu het initiatief genomen om de verhouding tussen het dorp en de gemeente te analyseren en samen met de gemeente de goede samenwerkingsvorm te vinden en te formuleren. Tijdens een lunch waarvoor het gemeentebestuur was uitgenodigd, is het initiatief voorgelegd. Het voorstel viel in goede aarde met als gevolg dat de gemeente bereid lijkt eraan mee te werken. Het project zal niet alleen gaan over de verhouding tussen dorp en gemeente, ook de verhouding met de hogere overheden zal in het

verhaal worden betrokken. Het voornemen is om dit project in de loop van 2003 te starten.

In heel Europa vindt een door de EU en door nationale regeringen geleid proces van samenvoeging van gemeenten plaats. De organisatie van een jaar Cultural Village of Europe betekende voor kleine gemeenten als het Franse Mellionec en het Tsjechische Bystré dat men aangewezen was op de buurdorpen. Zo ontstonden daar samenwerkingsverbanden vanuit een innerlijke noodzaak om samen te werken. Deze samenwerking is ook daarna voortgezet. Dat is iets heel anders dan een van bovenaf opgelegde samenwerking.

In de Italiaanse gemeente Pergine, dat sinds enige tijd uit een aantal dorpen bestaat, heeft het initiatief Cultural Village eindelijk wat hechtheid aangebracht in de relaties tussen de dorpen, die voorheen als los zand naast elkaar bestonden.

Het drastisch beperken van formalismen

De activiteiten in dorpen zijn doorgaans klein en overzichtelijk van aard. Een formalistische benadering werkt daarom verlamdend en roept al gauw irritaties op. We geven hier als voorbeelden het omgaan met vrijwilligers, het vergunningstelsel, en het onderscheid tussen commerciële en paracommerciële bedrijven.

Om te beginnen kan de omgang van de professionals van het locale bestuur met vrijwilligers over het algemeen veel zorgvuldiger. Men beseft vaak niet goed wat de kwaliteit van een vrijwilliger is. Die werkt 's avonds en in het weekend, de professional op andere tijden. Het werk dat een vrijwilliger doet is werk waar hij achter staat. Dat is niet altijd het geval met wat hij moet doen voor zijn broodwinning. Bovendien werkt een vrijwilliger gratis. In de meeste gevallen kost het hem zelfs geld in plaats van dat het iets opbrengt. Veel vrijwilligers zetten zich in voor de gemeenschap. Dan wil er nog wel eens een frictie ontstaan als bepaalde diensten van de gemeente geld kosten. Wie zelf dranghekken ophaalt, plaatst en terugbrengt zou daarvoor eigenlijk niet moeten hoeven betalen.

Verder is het vergunningstelsel ook niet altijd even subtiel. Met dit stelsel wordt het onmogelijk gemaakt om op vrijdagavond iets te bedenken en het meteen, op zaterdag of zondag, te doen. Het vergunningstelsel leert organisatoren af om spontaan te handelen.

Soms lukt het echter om dit soort zaken bevredigend op te lossen. Zo is er een verhaal bekend van de Drommedaris in Enkhuizen waar regelmatig muzikanten kwamen spelen. De horecaondernemer kon dat eigenlijk niet toelaten omdat voor elk 'live' optreden een vergunning nodig was. Uiteindelijk is toen met de burgemeester overeengekomen om een permanente vergunning voor 'live' muziek te geven met de mogelijkheid om die in te trekken zodra er problemen kwamen. Een ander voorbeeld. Wie iets op het strand of elders in de open lucht wil organiseren, is afhankelijk van de

weersomstandigheden. Gebruik maken van die weersomstandigheden wordt door de noodzaak voor vergunningen in dit soort situaties wel heel erg bemoeilijkt. Ervaringen in Wijk aan Zee leren echter dat zodra je de verantwoordelijke ambtenaar laat zien dat we in onze tijd wel naar de maan kunnen vliegen maar niet een vergunning kunnen regelen voor een evenement in het weekend als het weer er helemaal naar is, dit hem vaak aan het denken zal zetten. En zo werd het in Wijk aan Zee mogelijk om met z'n allen aan het strand te gaan eten.

Tot slot het onderscheid tussen commerciële en paracommerciële bedrijven. Voor de horeca heeft die functiescheiding de oude verzamelformule van het hotel-café-restaurant-met-een-paar-zalen waar alles gebeurde op de meeste plaatsen verdreven. Hierover hebben we in hoofdstuk 2 al het een en ander gezegd. Duidelijk is in ieder geval dat deze functiescheiding in het dorp slecht heeft gewerkt om de eenvoudige reden dat daar onvoldoende mensen zijn voor zo'n specialisatie. Het horecabedrijf Sonnevand in Wijk aan Zee heeft zich juist van die functiescheiding nooit iets aangetrokken en dat was dan ook ongetwijfeld een van de redenen van zijn succes.

Beheer en onderhoud van grond in lokale handen

Grote organisaties zoals Provinciale Waterleidingbedrijven en Natuurmonumenten hebben de neiging zich als grootgrondbezitters te gedragen die geen boodschap hebben aan de plaats waar hun bezit ligt. Zij stippelen een landelijk beleid uit en vinden het alleen maar lastig om gevolg te geven aan specifieke wensen die ter plaatse leven.

Zo is het overgrote deel van het duingebied rond Wijk aan Zee in beheer bij het Provinciaal Waterleidingbedrijf. Zoals eerder vermeld, werd in 1999 het plan bedacht om een stukje niemandsland tussen het dorp en het terrein van staalfabriek Corus te bestemmen als beeldenpark. Elf gerenommeerde beeldhouwers uit elf Europese landen waren uitgenodigd om de beelden te maken. Het werd een prachtig beeldenpark en de koningin kwam voor de opening. Voor kunstliefhebbers was het duidelijk dat een dergelijke verzameling beelden niet na vier maanden mag worden weggeruimd. Het kostte ook geen moeite de verschillende overheden daarvan te overtuigen. Wel heeft het twee jaar geduurd voordat het Waterleidingbedrijf inzag dat je bij zo'n initiatief niet star moet vasthouden aan je eigen beleidsnota, waarin uiteraard nooit met zoiets rekening is gehouden. Die twee jaar hebben veel energie gekost en hebben een enorme vertraging betekend in het permanent maken van het beeldenpark.

Een ander voorbeeld is de plaatselijke landbouw. Als die verdwijnt, zullen de vrijgekomen hectares grond moeten worden onderhouden. Voorkómen moet worden dat dit onderhoud op afstand gebeurt, door organisaties die geen binding met de plaats hebben en door mensen die niet ter plekke wonen. Beheer en onderhoud door de lokale bewoners creëert bovendien werkgelegenheid.

Ruimte voor doen en denken tegelijkertijd

Een plek waar je dingen bedenkt en ook maakt, waar je denken en doen verenigt, is in deze tijd met zijn scheiding in functies iets wat mensen zich vaak maar moeilijk voor kunnen stellen. Voor een dorp kan het een belangrijke bijdrage leveren aan de vitaliteit.

In Wijk aan Zee is onlangs een ruimte bestemd als 'openbare werkplaats'. Het gaat om de oude badgastenkerk die al jaren niet meer als zodanig in gebruik is en als winteropslag voor strandhuisjes wordt gebruikt. Het achterliggende idee voor zo'n dorpswerkplaats is om naast ruimte voor vergadering, sport, kerkdienst en café ook een plek te hebben om iets te maken. Hoe is dat idee ontstaan? Daarvoor moeten we terug naar 1999, toen Wijk aan Zee Cultureel Dorp van Europa was geworden. Vanwege het grote aantal activiteiten in dat jaar werd een bouwploeg samengesteld. Een ploeg van mensen die zorgde voor de bouwwerken die er in dat jaar nodig waren. Men bedacht constructies, verzorgde geschilderde aankondigingborden langs de toegangsweg en toverde de sporthal om tot feestzaal. Na 1999 bleef de bouwploeg intact. Men had de smaak te pakken gekregen om samen dingen te doen en niet te vergaderen.

Inspelend op de manier van werken van deze bouwploeg ontstond het idee van een dorpswerkplaats. Als locatie werd de oude badgastenkerk gevonden. Het is de bedoeling dat kunstschilders, knutselaars, lassers, houtbewerkers, instrumentmakers en misschien ook ontwerpers elkaar daar tegenkomen, dat er ateliertentoonstellingen komen, en dat er op de bovenetage een goedgeëquiperde muziekstudio komt. Het gaat er om hoe je vanuit een dergelijke werkplaats ondersteunend kunt zijn voor veel dingen die er in het dorp gebeuren.

Conclusie

Hoe beperkt de ervaringen uit de praktijk ook nog mogen zijn, de voorbeelden laten zien hoe vitaliteit mogelijk kan worden. Belangrijk is daarvoor het tot stand komen van een creatief proces dat door de dorpsgemeenschap wordt gedragen. De belangrijkste bouwstenen voor dit creatieve proces zijn de afzonderlijke capaciteiten van de verschillende burgers, de bereidheid van die burgers om met elkaar om te gaan, het particuliere initiatief, benutting van de aanwezige kwaliteiten en middelen op het gebied van de kunst, gebruik maken van de gegeven omstandigheden, voortborduren op de geschiedenis en het hebben van een plaats van samenkomst. Belangrijk is ook om kritisch te staan tegenover allerlei werkwijzen die elders in de maatschappij misschien wel functioneren maar in het eigen dorp goede en gewenste ontwikkelingen eerder belemmeren.

5. Tot besluit

In de 19^e en 20^e eeuw hebben zich allerlei grote ontwikkelingen voorgedaan waarbij het dorp geen rol speelde. Bij een stormachtige ontwikkeling van economie, organisatie, individualisering, mobiliteit, specialisatie en wetenschap was er geen rol weggelegd voor de typische kwaliteiten van een dorpsamenleving. Maar toen bleek dat die grote ontwikkelingen ook een keerzijde hadden en grote problemen met zich meebrachten, keerde het tij. Er begon weer vraag te komen naar dat wat in het dorp ontwikkeld kan worden en wat ook wel sociale cohesie genoemd wordt.

Op basis van ideeën en ervaringen van de beweging van Cultural Villages of Europe, hebben we in dit essay laten zien wat de eigen kwaliteiten van dorpen zijn. Wij hebben ook duidelijk gemaakt dat die kwaliteiten alleen zichtbaar worden als er ook een beroep op wordt gedaan. Dat is niet alleen in het belang van de dorpen, maar ook in het belang van de gehele samenleving. Immers, de kwaliteit van die samenleving is afhankelijk van alle bouwstenen.

In de jaren negentig van de vorige eeuw maakte de wereld kennis met het nieuwe begrip 'Sociaal Kapitaal'. Bekende sociale wetenschappers als Bourdieu en Putnam, alsmede de filosoof Fukuyama kwamen er mee. Kapitaal, arbeid en techniek werden niet langer voldoende geacht voor economische en maatschappelijke ontwikkelingen. Als verenigingsleven en netwerken tekortschieten, als de betrokkenheid van de burgers onvoldoende is dan komen we niet verder. De eigenschappen die onder hoofdstuk 3 als kwaliteiten van het dorp zijn gekenschetst passen misschien wel onder het hoofd 'Sociaal Kapitaal'. Het dorp hoeft zich daarom niet langer achtergesteld te voelen. De bakens zijn verzet.

Op de slotconferentie dit najaar in het Cultureel Dorp Pergine Valdarno sprak ook Enrico Cheli, socioloog uit Sienna. Hij vertelde juist terug te komen van een conferentie in Frankfurt waar hij met collega's over de toekomst van de Europese Cultuur sprak. Die Cultuur is er nog niet, zo betoogde hij, die moet nog ontstaan. Die Cultuur kan niet van bovenaf opgelegd worden. Die kan alleen vanaf de basis, bij de mensen zelf, groeien. Hij beklemtoonde de actualiteit van het initiatief van de beweging van Cultural Villages of Europe, dat als een vierjarig kind een stap heeft gezet in de richting van Europese Cultuur. Het gaat er om een samenleving te creëren die het beste verenigt van steden en dorpen.

Het kijken naar een dorp wordt door velen gezien als een omkijken naar vroeger. Als nostalgie. In het verleden heeft zich verdiepen in het verleden echter wel tot grote vernieuwing geleid. In een veranderende tijd, waarin bepaalde ontwikkelingen vastlopen, is terugkijken in de geschiedenis misschien wel het belangrijkste dat men kan doen. Het terugkijken naar de Griekse Oudheid in de late Middeleeuwen heeft ons de Renaissance en de Nieuwe Tijd gebracht. De geschiedenis kan wel degelijk inspiratie geven voor de toekomst. Ook als het gaat om dorpen.

Referenties

Coornhert, D.V. (1586): Zedekunst dat is wellevenskunst.

Cultural Villages of Europe (1999): Charter. Zie www.cultural-village.com

De Volkskrant, 9 jan. 2002: Parkstad 'Nu het platteland verdwijnt groeit de nostalgie',
interview met Auke van der Woud.

De Volkskrant, 8 juli 2002: Parkstad 'Ruimte richt zich naar ons dagelijks leven',
interview met Gert de Roo.

Hertoghs, J: 'Dorp van nu'. In: Humo, 1997, Serie van zes afleveringen, verschenen
tussen 11 november en 23 december.

Huizinga, J. (1938): Homo Ludens. Uitg. Tjeenk Willink.

Mak, G. (1996): Hoe God verdween uit Jorwerd. Amsterdam/Antwerpen, Uitg. Atlas.

Wolf, E. (1969): Peasant wars of the twentieth century. New York, Harper and Row.